

MĪSLĖS IŠ XVIII AMŽIUJE LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE SUKURTOS RANKRAŠTINĖS KNYGOS

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne, 17 fondo 11 byloje (p. 199, 200), greta XVIII a. politinių raštų bei eilėraščių, teologijos, filosofijos, zoologijos, medicinos, geografijos, istorijos žinių rastas to meto mįslių ir atsakymų į jas sąrašas. Kai kurių mįslių vertimai su trumpu įvadu jau buvo publikuoti šalies kultūrinėje spaudoje¹, tačiau šiandien apie mįslių ir dokumento kontekstą yra žinoma gerokai daugiau, todėl manytume, kad jų paskelbimas mokslinėje periodikoje bus vertingas.

Dokumento kilmė nėra visiškai aiški. Iš pradžių šie rankraščiai priklausė Vilniaus Viešosios bibliotekos fondams. Į biblioteką jie pateko po generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo 1864 m. įsako. Iš konfiskuotų vienuolynų bibliotekų, privačių asmenų ir visuomeninių organizacijų fondų į Vilnių buvo suvežta nemažai knygų bei rankraščių rinkinių. Vėliau buvo perimti ir Vilniaus senienų muziejaus fondai. Kadangi daugelis rinkinių buvo įvairios tematikos, Viešosios bibliotekos valdyba nusprendė juos sugrupuoti ir sudėti į paskiras spintas. Taip buvo sukurtas atskiras fondas – rankraštinųjų dokumentų rinkinys (*сборник рукописных документов*), sudarytas jo aprašas². 1915 m., Rusijos imperijos kariuomenei traukiantis iš Vilniaus, šios bylos buvo išvežtos į Maskvą, o po karo grąžintos Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai. Dabar tai 17 fondas, vadinamoji B 3 kolekcija³.

Rankraščiuose esantys literatūros kūriniai, ypač lenkų kalba, nėra plačiai naudoti lietuvių humanitarinių mokslų studijose. Galima paminėti, kad XIX a. literatūros formas analizavusi Brigita Speičytė rankraštinųjų literatūros kūrinių neišskyrė iš bendrojo literatūros proceso⁴.

Šaltinis, kuriame rastos mįslės, – rankraštinė knyga. Apskritai 17 fondas yra tikras lobynas smulkių literatūros formų tyrėjams, kol kas nesulaukęs deramo jų dėmesio. Jame yra išlikusių daug XVII–XIX a. sukurtų kūrinių. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) bajorai ir dvasininkai savo bei kitų asmenų kūrybą, dažnai politinę, kartais – ir buitinę, mėgo užrašinėti, todėl ji pasiekė ir mūsų laikus. Pavyzdžiui, įvairių politinių bei literatūrinių smulkmėnų turtingą knygą (f. 17, 10 byla) sudarė Minsko pavieto arklaininkas Ignotas Celestinas Svencickis (*Ignacy Celestyn Swięcicki*). 1758–1766 m. rašęs to meto bajorų pareigūnas į savo rinkinį sudėjo tiek karalių istorijas, politinius laiškus, tiek epigramas

¹ Kas yra po kumelės uodega? *Šiaurės Atėnai*, 2006, lapkr. 11, p. 4.

² Александр Иванович Миловидов. Предисловие, кн.: *Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки*, Вильна, 1903, p. XIII.

³ Vladas Abramavičius. *Rankraščių rinkiniai*, Vilnius, 1963, p. 45, 46.

⁴ Brigita Speičytė. *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*. [Monografija], Vilnius, 2004, p. 185, 186, 208–210.

bei kitą medžiagą. Panašaus turinio ir kunigo, Kauno pavieto pilininko ir pilies teisėjo Ignoto Černevičiaus (*Ignacy Czerniewicz*) knyga (f. 17, 39 byla). Joje rasta ne tik religinių pamąstymų, bet ir eilėraščių apie moteris (l. 18–18v), vyro neištikimybę (24). Panašių literatūrinių siužetų galima rasti šio fondo 2, 18, 41, 71, 107, 211, 223, 227, 233, 261 bei kitose bylose.

Rankraštinė knyga, kurioje buvo rastos mįslės, parašyta vienodu braižu, vadinasi, galima neabejoti, jog tai vieno autoriaus darbas. Tiesa, kai kur yra kito žmogaus rankos įrašų, bet jie yra iš vėlyvesnių laikų, galbūt padaryti jau autoriui mirus arba nustojus rašyti. Autoriaus tapatybės nustatyti kol kas nepavyko. Bylos priešlapyje esantis įrašas skelbia, esą knygą sudaręs žmogus gyvenęs Polocke. Teigiama, kad jis – ne jėzuitas. Tačiau tai nėra visiškai patikima informacija, nes prieš panaikintą Jėzuitų ordiną nukreiptas eiliuotas tekstas užrašytas kitu braižu. Knyga yra neabejotinai iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Taip pat galima tvirtai spėti, kad autorius buvo katalikų dvasininkas arba vienuolis, nes užrašuose apstu neigiamų religinių vertinimų liuteronų, evangelikų reformatų, judėjų atžvilgiu.

Knygos turinys – pats įvairiausias. Pradedama ji nuo Europos aprašymo, tačiau informacijos temos nuolat keičiasi. Matyt, knyga buvo sudaroma ekspromptu: kas autoriui atrodė svarbu, įdomu, tą jis ir užsirašydavo. Raštas labai smulkus, tačiau aiškus, gramatinių lenkų kalbos klaidų nėra daug.

Kaip jau minėta, autorius tiesiogiai susijęs su LDK. Iš tekstų galima susidaryti įspūdį, kad jis Lietuvą laikė integralia Abiejų Tautų Respublikos dalimi. Antai rašydamas apie Lenkijos karalystę, jis nurodo, kad „Lenkija turi daug provincijų: tai yra Didžioji Lenkija, Mažoji Lenkija, Mozūrija, Prūsija, Podolė, Rusia, Voluinė, Livonija, Kuršas, Lietuva, Žemaitija“ (9v). Vis dėlto negalima teigti, kad LDK jam buvo nesvarbus objektas. Savo knygoje jis kalba apie Vilniaus pradžią, mini lietuvių kunigaikščių vardus (10v), plačiai aprašo Lietuvos istoriją (10–13v). Jo pateiktoje LDK istorijoje yra įvairių kunigaikščių (taip pat ir mitinių) gyvenimo aprašymų ir netgi pieštų jų portretų (38–46v). Nemažai dėmesio autoriaus skiriama ir vėlesniems LDK istorijos įvykiams: pateikta seimo kalbų, oficialių laišku, politinių eilėraščių, paskvilių, politinės publicistikos kūrinių.

Knyga sudaryta apie XVIII a. vidurį. Pavyzdžiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (29v–30) ir Lenkijos tribunolų maršalkų sąrašai (25) yra iki 1762 m. Pateiktame LDK bei Lenkijos administraciniame suskirstyme minimos visos vaivadijos, buvusios iki pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1772 m. (18–23v). Kaip minėta, knygoje yra ir kito asmens įrašytas eilėraštis apie popiežiaus bulę, panaikinusią Jėzuitų ordiną 1773 m. (174–177v).

Knygoje daug įvairių eilėraščių, humoristinių laišku, buitinių, medicininių, veterinarinių, netgi sodininkystės bei kulinarijos patarimų, receptų, įdomybių aprašymų. Akivaizdu, kad sudarytojo būta smalsaus žmogaus, jam rūpėjo užfiksuoti rastus dalykus. Humoristiniuose kūriniuose „Žemaičio atsitikimas“ (*Zmuydzina przypadek*, 229v) ir „Žemaičio laiškas, rašytas damai“ (*List Zmuydzina do damy pisany*, 231–232v) yra ir lietuviškų žodžių *miaszkis*, *arklis*, *skiepieta*, juose šaipomasi iš žemaičių būdo (lėtumo, stačiokiškumo, kvailumo), bet tai nerodo, kad autorius nemėgta šios etninės grupės. Jo rankraštinėje knygoje yra eilėraščių, išjuokiančių ir mozūrus, žydus bei kitus to meto gyventojus, kaip antai bajorus, tarnus, kunigus, šventeivas, kareivius.

Autorius rankraščių puošė iliustracijomis. Be Lietuvos kunigaikščių portretų, čia galima rasti miestų ir gamtos vaizdų, optinių apgaulių, taip pat įvairių pasaulio gyvūnų (netgi mitinių, kaip antai bazilisko (94), kurio buvimu jis tikėjo) aprašymų. Mitinio lietuvių kunigaikščio Palemono bei antikos filosofo Aristotelio atvaizdai iš šios rankraštinės knygos buvo skelbti mokslinėje periodikoje⁵. Apskritai dauguma šios medžiagos būtų pravarti įvairių

⁵ Vidas Poškus. Society of the Grand Duchy of Lithuania: Self-awareness and Representation, *Speculum of Old Lithuania*, editor Tojana Račiūnaitė, 2006, No. 1, p. 52, 53.

sričių mokslininkams, todėl ateityje galbūt reikėtų paskelbti visą knygą, ji išties yra svarbi vėlyvosios LDK laikotarpio kultūrai, istorijai bei mentalitetui pažinti.

Kalbant apie mįslių publikacijas, reikia pripažinti, kad iki šiol buvo skelbiamos beveik tik lietuvių liaudies mįslės. Tiesa, knygoje apie vėlyvojo baroko poeziją įdėtos XVIII a. literatės Pranciškos Uršulės Radvilienės (*Franciszka Urszula Radziwillowa*) sukurtos dvi mįslės⁶. XVIII a. eiluiotų ilgų literatūrinių mįslių lenkų kalba yra ir kalbamosios kolekcijos fondo medžiagoje (MAB, RS, f. 17, b. 261: 39v–43v). Tai bene vieninteliai žinomi mįslių pavyzdžiai iš šios epochos.

Rankraščio autoriaus buvo pateikta 120 mįslių. Apie jų kilmę ką nors konkretaus pasakyti sunku. Aišku viena, kad jos buvo sukurtos lenkakalbėje aplinkoje. Iš mįslės apie švento Stanislovo nužudymą matyti, kad kai kurių jų kilmė – Lenkija. Kita vertus, mįslės, kaip ir dauguma smulkiosios tautosakos ir literatūros formų, daugelyje regionų būna panašios formos ir turinio.

Publikacijoje pateikiama originali XVIII a. lenkų kalbos rašysena, mįslės sudėtos tokia pat seka, kaip buvo šaltinyje.

Lenkiškas mįslės šifravo ir į lietuvių kalbą vertė publikacijos parengėjas. Jam talkino Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus darbuotoja dr. Kristina Mačiulytė, svarbių pastabų pateikė Vilniaus pedagoginio universiteto magistrantas Adamas Stankevič. Lotyniškus tekstus vertė LLTI darbuotoja dr. Asta Vaškeliėnė ir Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus bibliotekininkas Evaldas Grigonis. Visiems jiems nuoširdus ačiū už pagalbą. Taip pat reiškiamą padėką LLTI folkloristėms dr. Aelitai Kėnsminienei ir dr. Jurgai Sadauskienei už skatinimą skelbti archyvinę medžiagą ir konsultacijas.

Domininkas Burba

Kwestye rozne

1. Czego Pan Bog niema, papież rzadko, a prosty człowiek każdego dnia. R[espons]. Pan Bog niema rownego sobie.
Ko Viešpats Dievas neturi, popiežius – retai, o paprastas žmogus [turi] kiekvieną dieną? A[tsakymas]. Viešpats Dievas neturi sau lygaus.
2. Jaki Pan Bog nawiększy cud uczynił. R. Stworzył wiele ludzi a ieden drugiemu nieiest podobny.
Kokį Viešpats Dievas didžiausią stebuklą padarė? A. Sukūrė daugybę žmonių, bet nė vienas nėra panašus vienas į kitą.
3. Ktorzy są znamenitsi święci. R. S Jerzy, y S Marcin, bo na koniach maluią, a drugich piechotą.
Kurie šventieji žymiausi? A. Šv. Jurgis ir šv. Martynas, nes [juos] paišo raitus, o kitus – pėsčius.

⁶ *Trys Baroko saulėlydžio literatai: Pranciška Uršulė Radvilienė, Konstancija Benislavskaja, Juozapas Baka*: Chrestomatija, [parengė Aida Ažubalytė, Brigita Speičytė, Giedrė Šmitienė], Vilnius, 2003, p. 42, 43.

4. Ktora iest niespokoyna modlitwa. R. Błogosławiąc do stołu kiedy nożow doby-waią.
Kuri malda yra nerami? A. Laiminant prie stalo, kai paima peilius.
5. Co w kosciele spiewaią po Kyrie eleyson. R. Chryste eleyson.
Ką bażnyčioje gieda po Kyrie, eleison? A. Christe, eleison.
6. Za kogo chłopi naywięcey P Boga profzą. R. Za iezdne konie, bo gdy by ich niebyło, iezdziłaby szlachta na chłopach.
Už ką baudžiauninkai labiausiai Viešpačiui Dievui meldžiasi? Už jojamuosius arklus, nes jeigu jų nebūtų, tai bajorai ant baudžiauninkų jodinėtų.
7. Wiele kto może pacierzy znowic. R. Jeden bo tylko ieden pacierz po drugim mawiaią.
Kiek kas gali sukalbėti poterių? A. Vienus, nes tik vieni poteriai kalbami po kitų.
8. Co cięższego czy cetnar ołowiu, czy cetnar pierza. R. Oboyga iednakowa waga.
Kas sunkiau: ar centneris alavo, ar centneris plunksnų? A. Abiejų svoris vienodas.
9. Jakich ryb naywięcey w wodzie. R. Mokrych.
Kokių žuvų daugiausia vandenyje? A. Šlapių.
10. Czemu z ryb łupiny oskrobuią. R. Zeby miały pierza skubano by.
Kodėl žuvims skuta žvynus? A. Jei turėtų plunksnas, tai peštų.
11. Kiedy się psy naybarziesy lėkaią. R. W piątek pierwszy po Wielkanocy rozumie-iać że Post Wielki znow nastaię.
Kada šunys labiausiai bijo? A. Pirmąjį penktadienį po Velykų, nes supranta, kad vėl ateina Didysis pasninkas.
12. Czemu psy do koscioła chodzą. R. Bo widzą ze ołtarze białymi obrusami przy-kryte, rozumieiąć że do stołu nagotowano.
Kodėl šunys į bažnyčią eina? A. Nes mato, kad altoriai baltomis staltiesėmis uždenkti, supranta, kad stalias [vaisšems] paruoštas.
13. Kiedy psy do koscioła nieradzi chodzą. R. Na Gromnicę y Kwietną Niedziele, rozumieiąć że bėdą ich bili, widząc ludzie z gromnicami y z palmami.
Kada šunys į bažnyčią nenoriai eina? A. Per Grabnyčias ir Verbų sekmdadienį, nes, ma-tydami žmones su grabnyčiomis ir palmėmis (verbomis), supranta, kad juos muš.
14. Czemu dzwonnik wygania psy z koscioła. R. Bo kiedy napaskudzi jemu trzeba wymiatać.
Kodėl varpininkas išvaro šunis iš bažnyčios? A. Nes kai pridergs, jam reikės išvalyti.
15. Co to iest nogi cztery wzięły iedną kość, przyszedzsy dwie nogi, wzięły trzy nogi, rzuciły na cztery nogi, żeby iadną [sic!] kość pušciły. R. Kucharz na psa za kość stołkiem o trzech nogach rzucił.

Kas tai yra: keturios kojos paėmė vieną kaulą, atėjusios dvi kojos paėmė tris kojas, metė į keturias kojas, kad paleistų vieną kaulą? A. Virėjas į šunį dėl [paimto] kaulo metė kėdutę su trimis kojomis.

16. Co iest większym grzechem jayca ieść, czy syr w piątek. R. Jayca ieść większym grzechem, bo gdyby krowa rok na syrze siedziała niewysiedzi cielečia, a kokofz z jayka wysiedzi.

Kas yra didesnė nuodėmė: penktadienį valgyti kiaušinių ar sūrį? A. Kiaušinių valgyti didesnė nuodėmė, nes karvė kad ir visus metus sėdėtų ant sūrio, [vis tiek] veršiuko neat-sivestų, o perekšlė iš kiaušinio [viščiuką] išperi.

17. Z czego rzeczy pochodzą a dokąd idą. R. Z starosci do młodosci.

Iš kur visi dalykai atsiranda ir kur eina? A. Iš senatvės į jaunystę.

18. Gdy do apteki przydzie co nypierwiey czuie. R. Nos te[g]o człowieka, który przyszedł.

Atėjus į vaistinę, kas pirmas jaučia? A. Nosis to žmogaus, kuris atėjo. (Žodžių žaismas.)

19. Który las iest bez liscia, droga bez prochu, dom bez dymu, ziemia bez złodzieiow, rod bez miłosci. R. Jedłowy las bez liscia, woda bez prochu, ray bez dymu, y złodzieiow, niebo bez miłosci.

Koks miškas yra be lapų, kelias be dulkių, namai be dūmų, žemė be piktadarių, giminė be meilės? A. Spygliuočių miškas be lapų, vanduo be dulkių, rojus be dūmų ir piktadarių, dangus be meilės.

20. Czemu niewiastom brody niedano. R. Trzeba by było golic, a goląc musiał by cyrulik, nieiedną zarznąc w gardło, bo nie są milczące.

Kodėl moterims barzdos neduotos? A. Reikėtų jas skusti, o skusdamas barzdaskutys turėtų ne vienai perpjauti gerklę, nes [jos] nesugeba tylėti.

21. Chodzi po słońcu a słońca niechrzescy. R. Słońce.

Vaikšto po daržinę (?), o šiaudai netraška, [kas]? A. Saulė⁷.

22. Czego pełna izba za babką. R. Swiece babki zapaloney.

Ko pilna troba esant bobutei? A. Bobutės uždegtos žvakės šviesos.

23. Jakbyś chciał wygnać kozę zebyś jey w ogon niepatrzył. R. Musiał byś nos wetknąć pod ogon.

Kaip išvartytum ožką, nežiūrėdamas jai į uodegą? A. Reikėtų nosį pakišti po uodegą.

24. Czemu noż nożem nazywaią. R. Bo ma trzonek, gdyby niemiał to by się zwał kozik.

Kodėl peilį vadina peiliu? A. Nes turi kriaunas, jei neturėtų, tai vadintųsi ožiukas⁸.

⁷ Neaiškus vertimas, gali būti, kad žodis *storai* perimtas iš Rytų slavų kalbų, plg. rus. *capaï*. Ši hipotezė neatmestina, nes mįslių autorius gyveno Polocke, prie LDK ir Rusijos imperijos sienos.

⁸ *Kozik* – lenktinis peiliukas medinėmis kriaunomis.

25. Czym kocioł pokryty. R. Niczym bo gdyby był pokryty niewidzieli byś my go. Kuo uždengta bažnyčia? A. Niekuo, nes jei būtų uždengta, mes jos nematytume. (Žodžių žaismas.)
26. Kto iest człowiekowi naywiernieyszy. R. Wefz bo ta mieszka do śmierci. Kas žmogui yra pats ištikimiausias? A. Utėlė, nes ji gyvena [pas žmogų] iki mirties.
27. Kiedy umarli zywych wyganiaią. R. Gdy grzebieniem martwym wszy żywe z głowy czefzą. Kada negyvi gyvus išveja? A. Kai negyvomis šukomis gyvas utėles iš galvos šukuoja.
28. Siedm koz za wiardunek poczemu szły. R. Po ziemy. Po kiek išėjo septynios ožkos už ketvirtį grivinos? A. Per žemę⁹.
29. W pułpiety kozy wiele kopytow? R. Jeden. Kiek pusėje ožkos kulno kanopų? A. Viena.
30. Kto lepszy czy furman, czy kat. R. Kat bo złodzieie wywodzi na szubienice z miasta, a furman do miasta przywozi. Kas geresnis: ar vežikas, ar budelis? A. Budelis, nes jis piktadarį išveža į kartuves už miesto, o vežėjas jį parveža į miestą.
31. Jakie naylepsze szewc ma w rzemiosle naczynie. R. Zęby bo skury nadciąga. Kokį geriausią batsiuovys turi savo amatui įnagį? A. Dantis, nes odas įtempia.
32. Kto o swe dzieci naymniesy dba. R. Malarz wymaluie, a snicerz z drzewa wyrznie. Kas mažiausiai rūpinasi savo vaikais? A. Dailininkas nupieš, o drožėjas iš medžio išdroš.
33. Ktorzy bez zon wiele dzieci mogą mieć. R. Malarze y snicerze. Kas be žmonų gali turėti daug vaikų? A. Dailininkai ir medžio drožėjai.
34. Co by lepiey czy żeby młyn zgorzał czy szpital z babami. R. Lepiey szpital, bo choć naychorsza baba musi sama od ogniu uciekać, a ze mlyna wory trzeba wynosić. Kas būtų geriau: ar kad malūnas sudegtų, ar prieglauda su bobomis? A. Geriau prieglauda, nes ir sunkiausiai serganti boba turi pati nuo ugnies bėgti, o iš malūno maišus reikia išnešti.
35. Ktore rzemioslo naysmielsze. R. Balwierskie, bo oni smieią každemu do ust siegnać, co byś drugiemu niepozwołił. Kuris amatas pats drąsiausias? A. Kirpėjų, nes jie drįsta kiekvienam liestis prie lūpų, kai kitiems tai [daryti] neleidžiama.

⁹ *Wiardunek* – svorio matas, o kartu ir piniginis vienetas, lygus ¼ grivinos. Žodžių žaismas: *poczemu* – po kiek? per ką?

36. Ktore rzemiosło naybardziej dzieiow Chrystusa Pana lękasie. R. Nożownikow, bo obawiali się aby y ludzie chleba bez nożow niełamały tak iak Apostołowie SS.
Kokio amato atstovai labiausiai baiminasi Viešpaties Kristaus istorijos? A. Peilių dirbėjai, nes bijo, kad ir žmonės neimtų laužyti duonos kaip šventieji apaštalai.
37. Co naylepszego młynarzowi we młynie. R. Wory bo z sekretu niewydaią go kiedy kradnie z nich.
Kas visų geriausia malūnininkui malūne? A. Maišai, nes neišduoda, kai jis vagia iš jų.
38. Gdzie iest nieba tylko na trzy łokcie. R. W studni, abo w jamie.
Kur yra dangus tik per tris uolektis? A. Šulinyje arba duobėje.
39. Który dzień iest naywiększy. R. Który naykrotszą noc ma.
Kuri diena yra ilgiausia? A. Kuri turi trumpiausią naktį.
40. Wiele dni w roku. R. Siedm niedziela, poniedziałek, wtorek, szroda, czwartek etc.
Kiek dienų metuose? A. Septynetas: sekmadienis, pirmadienis, antradienis, trečiadienis, ketvirtadienis etc.
41. W ktorey ziemi naywiększe gury są. R. Tam gdzie są naywiększe doły.
Kur aukščiausi kalnai? A. Ten, kur giliausi slėniai.
42. Ktorze są ludzie nayweselsi. R. Xięza bo y po umarłych spiewaią.
Kurie žmonės linksmiausi? A. Kunigai, nes ir prie numirusių gieda.
43. Kto umarł a niezgnił, ani zgniie. R. Žona Lothowa, w stłup solny przemieniona.
Kas numirė, bet nesupuvo ir nesupus? A. Loto žmona, paversta į druskos stulpą.
44. Ktorzy ci są co się ani rodzili ani umieraią, drudzy nierodzili się a umarli. 3 Rodzili się a neuomarli. 4 Rodzą się y umieraią. R. 1 Aniołowie, 2 Adam y Ewa. 3 Eliasz y Enoch. 4 Człowiek każdy.
Kas yra tie, kurie: [1.] Nei gimė, nei miršta? [2.] Kiti negimė, bet mirė? 3. Gimė, bet nemirė? 4. Gimsta ir miršta? A. 1. Angelai. 2. Adomas ir Ieva. 3. Elisas ir Enochas. 4. Kiekvienas žmogus.
45. Kto się pierwiey urodził niż jego ociec y matka. R. Dzieci Adamowe.
Kas gimė pirmiau nei jo tėvas ir motina? A. Adomo vaikai.
46. Kto był pierwiey świętym niż się urodził. R. Jezus, Marya, Jan, Jeremiafz.
Kas buvo šventi prieš užgimdami? A. Jėzus, Marija, Jonas, Jeremijas.
47. Ktorzy się pierwiey wadzili, niżli narodzili. R. Ezaw y Jakob bo w żywocie matki swoiey ieden drugiego za nogi čiagnoł.
Kas pirmiau vaidijosi nei gimė? A. Ezavas ir Jokūbas, nes savo motinos pilve vienas kitą už kojų tampė.

48. Gdzie tak osiel pierzchnoł aż wszytek świat słyshał. R. W Arce Noego.
Kur taip asilas nusiperdė, kad visas pasaulis girdėjo? A. Nojaus arkoje.
49. Gdzie wodę naydrożey przedaią. R. Tam gdzie ią z winem miefzaia.
Kur brangiausiai parduoda vandenį? A. Ten, kur jį maišo su vynu.
50. Co pierwey było broda czy człowiek? R. Broda, bo kozłowie pierwey stworze-
ni niż człowiek.
Kas buvo pirmiau: barzda ar žmogus? A. Barzda, nes ožiai sukurti anksčiau nei žmogus.
51. Jakbyś chciał 20 panień uczestować iednym iabłkiem, aby za się cale iabłko
zostało. R. Włóżywszy do kubka w którym wina nalewać y dawać pić.
Jei norėtum 20 panelių pavaišinti vienu obuoliu, [kaip turėtum dalyti], kad liktų visas
obuolys? A. Įdėjus į taurę obuolį, įpilti vyno ir duoti gerti.
52. Jak z słomy masło uczynic. R. Nawspak czytaiąc.
Kaip iš šiaudų padaryti sviestą? A. Iš kito galo skaitant¹⁰.
53. Kiedy Pan Jezus stał na iedney nodze. R. Kiedy na osiełka wsiadał iachać do
Jeruzalem.
Kada Viešpats Jėzus atsistojo ant vienos kojės? A. Kai sėdo ant asilėlio vykti į
Jeruzalę.
54. Ten co był Pana Jezusa nosicielem, przecie po smierci do nieba nieposzedł, y
psy go ziedli. R. Oseł.
Tas, kuris buvo Viešpaties Jėzaus nešiotojas, tačiau nepateko po mirties į dangų ir jį
šunys suėdė, [kas]? A. Asilas.
55. Kto nayswięzty żywot prowadził do smierci a przecie go potėpiono. R. Zydzi,
ktorzy prowadzili na smierc Chrystusa Pana.
Kas švenčiausiai gyveno iki mirties, tačiau buvo pasmerkty? A. Žydai, kurie nuteisė
myriop Viešpatį Kristų.
56. Ktory S[więty] bez duszy. R. Krzyż Święty bo nieżyiaćy.
Kuris šventasis be sielos? A. Šventas kryžius, nes negyvas¹¹.
57. Ktory S[więty] ma dwie duszy. R. Stan S[więty] malżeńsky.
Kuris šventasis turi dvi sielas? A. Šventasis santuokos sakramentas.
58. Co po świętych w kosciele. Kurzawa.
Kas [lieka] po šventųjų bažnyčioje? A. Dulkės.
59. Co po pofcie w kosciele. R. Wino.
Kas [lieka] po pasninko bažnyčioje? A. Vynas.

¹⁰ Žodžių žaismas: *maslo / sloma*.

¹¹ Atsakymas prirašytas vėliau kitu rašalu.

60. Wszystkich świętych stwórciel Bożego Dudka zabił. R. Malarz organystę.
Visų šventųjų kūrėjas užmušė Dievo kvailelį, [kas]? A. Dailininkas [užmušė] vargonininką.
61. Z iakiego drzewa liscie nieopada. R. Z malowanego.
Nuo kokio medžio lapai nekrinta? A. Nuo piešto.
62. Syn oyca w Matce zabił. R. Krol Bolesław S. Stanisława biskupa Krak[owskiego] w kosciele.
Sūnus tėvą motinoje užmušė, [kas]? A. Karalius Boleslovas užmušė vyskupą šv. Stanislovą Krokuvos bažnyčioje.
63. Z iedli kosciół na cmentarzu umarli. R. Z jedli, alias z jedliny kosciół zbudowany.
Suvalgė bažnyčia, mirė kapinėse. A. Iš kėnių, bažnyčia pastatyta iš kėnių rąstų¹².
64. Szedł brat z siostrą, mąż z żoną podzielili syr na czworo niebyło komu czwartey części oddać. R. Siostra y żona iedna to była osoba.
Ėjo brolis su seserimi, vyras su žmona, padalijo sūrį keturiems, [bet] nebuvo kam duoti ketvirtos dalies, [kodėl]? A. Sesuo ir žmona buvo tas pats asmuo.
65. Jechał drogą podróżny postrzegłszy dwoie ludzi znących męszczyzne y białogłowę rzecze: pomogay Bog wam, czy brat z siostrą, czy mąż z żoną. Na to odpowie białogłowa ani brat z siostrą, ani mąż z żoną, ale jego matka, moiey matce świękrsą była. Co to za kolligacya. R. Corka z oycem.
Važiavo keliautojas keliu, sutiko du šienaujančius žmones – vyrą ir moterį. Pasakė: „Padėk Dieve. Ar brolis su seserim, ar vyras su žmona?“ Į tai moteris atsakė: „Nei brolis su seserim, nei vyras su žmona, bet jo motina mano motinai buvo anyta.“ Kas tai per giminystė? A. Duktė su tėvu.
66. Pana wuja siestrzan, co szwagrowi za koligat. R. Syn szwagrow.
Pono dėdės seserėnas, kas svainiui per giminė? A. Svainių sūnus.
67. Kto kobyle dziurę zrobił. R. Chłop w płozie.
Kas padarė kumelei skylę? A. Valstietis tvoroje.
68. Co pod ogoniem kobylił miętko. R. Mąka pod sitem.
Kas minkšta po kumelės uodega? A. Miltai po sietu.
69. Co u konia na łokiec, to y kobylie wczesno? R. Pęto.
Kas arkliui uolektis, tas ir kumelei anksti? A. Kilpa. (Neaiškus vertimas.)
70. Kto iest kobyle pod ogonie[m]. R. Niemiec ktory perukę z ogona kobylego nosi.
Kas yra po kumelės uodega? A. Vokietis, kuris nešioja peruką iš kumelės uodegos.
71. Kiedy zaiąc naywięcej głową robi. R. Kiedy iest w troki uwiązany.
Kada zuikis daugiausia galva dirba? A. Kai yra pakliuęs į kilpą.

¹² Žodžių žaismas: „suvalgė“ ir „iš kėnių“ lenk. skamba vienodai. *Jedla*, dabar *jodla* – kėnis, *jedlina* – kėnio mediena.

72. Kiedy zaiąc naydrozszy. R. Kiedy szczuiąc pan szyje łomie.
Kada zuikis brangiausias? A. Kai pjudydamas ponas kaklą laužo.
73. Kiedy zaiąc naysmacznieyszy. R. Kiedy harapuią.
Kada zuikis skaniausias? A. Kai medžiotojai šunis nuveja.
74. Kiedy zaiąc naydłuższy. R. Kiedy się nim u stołu częstuią.
Kada zuikis ilgiausias? A. Kai juo prie stalo vaišina.
75. Kiedy zaiącowi zęby bolą. R. Kiedy się psom odgryść niemože.
Kada zuikiui dantis skauda? A. Tada, kai jis šunims negali [atgal] įkasti.
76. Czemu zaiąc pod drzewem siada. R. Bo na drzewo niewlezie.
Kodėl zuikis po medžiu tupia? A. Nes į medį neįlips.
77. Czemu zaiąc przez drogę skacze. R. Bo droga przez niego niemože.
Kodėl zuikis per kelią šuoliuoja? A. Nes kelias [peršokti] per jį negali.
78. Kiedy zaiąc po usarsku w blachach siada. R. Jak gotowanego pułmisek pułmis-
kiem nakrywaią.
Kada zuikis husariškai į šarvus įsivelka? A. Kai jį paruoštą pusdubenyje pusdubeniu
uždengia.
79. Trzy kosy, trzy łby, sześć ok, ośm nog, a ieden ogon. R. Dwie baby iechali na
kobyłe.
Trys kasos, trys kaktos, šešios akys, aštuonios kojios, viena uodega, [kas]? A. Dvi bobos
jojo ant kumelės.
80. Na pier gurę w dziesięciu niewod ciągną. R. Spodnie.
Per kalną dešimčia¹³ tinklą traukia? A. Kelnės.
81. Czym chleb pieką. R. Bułkami.
Kuo kepa duoną? A. Bandelėmis.
82. Czym siedzi? R. N. Nazwisko.
Kuom sėdi? A. N. Pavardė. (Žodžių žaismas.)
83. Czy widziałeś kocioł z chrostu. R. Widziałem iadąc.
Ar matei bažnyčią iš krūmų? A. Mačiau važiuodamas. (Žodžių žaismas.)
84. Jak zaiąca w polu nazywaią. R. Heco.
Kaip zuikį laukuose vadina? A. Heco¹⁴.
85. Ktora święta z przodu y z tyłu iednaka. R. Czytaiąc imie Anna.
Kuri šventoji iš priekio ir iš užpakalio vienoda? A. Skaitant vardą Anna.

¹³ Dešimt pirštų.

¹⁴ Plg. 115 klausimą.

86. Pokaż goły pępek. R. Sęk w scienie, albo palec do gory obrociwszy pokazać.
Parodyk nuoga bamba. A. Stavari lentoje arba pirštą į viršų pasukę parodykit.
87. Pokaż wstydlivy członek. R. Policzek pokazać.
Parodyk gėdingą narį. A. Parodyti skruostą.
88. Pocałuy siebie w gołe ciało odmierzywszy trzy piędzi od brody. R. Na rėku od brody trzy piędzi odmierzyć y pocałować.
Pabučiuok save į nuogą kūną, atmatavęs tris sprindžius nuo barzdos. A. Atmatuoti ant rankos tris sprindžius ir pabučiuoti.
89. Wszedszy do sadu nabierz sobie jabłek, w ktorым sadzie trzy cła, y na pierwszym cłe trzeba dać połowę iabłek co masz y puł iab[ł]ka, na drugim to też połowę iabłek y puł iab[ł]ka, na trzecim znowu połowę iabłek co masz przy sobie y puł iab[ł]ka gdy by tylko przy tobie iedne jabłko zostało, wiele tedy trzeba wziąć jabłek. R. 15.
Įėjęs į sodą prisirink obuolių. Sode yra trys muitinės, ir pirmojoje tau reikia atiduoti pusę turimų obuolių ir pusę obuolio, kitoje taip pat – pusę obuolių ir pusę obuolio, trečioje – vėl pusę obuolių ir pusę obuolio, kad tau liktų tik vienas obuolys. Kiek tada reikia paimti obuolių? A. 15.
90. Dwuch oycow y dwuch synow zabili trzy sarny, ktorым bez krzywdy po całej sarnie kazdemu się dostało. R. Ludzi tych tylko trzech było, dziad, syn y wnuk. Du tėvai ir du sūnūs užmušė tris stirnas, kiekvienam jų be skriaudos teko po visą stirną, [kodėl]? A. Tų žmonių buvo tik trys: senelis, sūnus ir anūkas.
91. Kiedy zaiąc na twardziey dosiadywa. R. Na kamieniu.
Kada zuikis kiečiausiai sėda? A. Ant akmens.
92. W co pies szczeka. R. W niedziele czy w ponied[ziałek], czy we wtorek etc.
Kada šuo loja? A. Sekmadienį arba pirmadienį, antradienį etc.
93. Pod iakim drzewem zaiąc nie dosiada. R. Pod harapnikiem a[lbo] biczem z iakiegokolwiek drzewa.
Po kokiu medžiu zuikis netupia? A. Po rimbu arba botagu iš kokio nors medžio.
94. Czy widziałeś parę wołów na powietrzu. R. Widziałem parę z gęby idącą.
Ar matei porą jaučių ore? A. Mačiau porą iš burnos einančių [vemiant?]
95. Co byś wolał czy panienkę niewstydlivą, czy kurwę publiczną, czyli też wdowę opuszczoną? R. Panienka niewstydliva dziewczyna maleńka, kurwa publiczna kokosz, wdowa opuszczona suka.
Ko norėtum: ar besarmatės panelės, ar visiems prieinamos kekšės, ar paliktos našlės? A. Besarmatė panelė – maža mergaitė, vieša kekšė – perekšlė, palikta našlė – kalė.
96. Co byś wolał na psim weselu, czy być kuchmistrem, czyli też kapelmaystrem.
R. Lepiej być kuchmistrem, bo zawoławszy psow sami przyidą ieść na iedną miejsce, a kapelmayster musi biegaiąc grać po błotach, lasach za weselem.

Kuo norėtum būti šunų vestuvėse: ar virėju, ar kapelmeisteriu? A. Geriau būti virėju, nes, pakvietus šunis, jie patys ateitų esti į vieną vietą, o kapelmeisteris turėtų per vestuves groti bėgiodamas po pelkes, miškus.

97. Co to iest za swięty ktory 1. Trzy razy na powietrzu był widziany. 2. Piąciu wskrzesił. 3. Z niepanny zrobił pannę. 4. U kraty żelazney przy męce Pana Boga się niezaparł. R. Nie iest to swięty ale ten ktory 1. Trzy razy na powietrzu był widziany łączący do cudzey zony na drabinie. 2. Piąciu wskrzesił, to iest pięcioro dzieci zrobił. 3. Z niepanny pannę zrobił, bo pannie nieprawiczce dziecie dziewczynkę zrobił. 4. U kraty zelazney przy męce Pana Boga się niezaparł, to iest gdy leżącego przez kratę żelazno złapawszy bito, wołał dla miłości Pana Boga niebijcie mię Boże zmiłuy się nademną, etc etc.
Kas čia per šventasis, kuris: 1. Tris kartus buvo matytas ore? 2. Penkis atgaivino? 3. Iš nemergaitės padarė mergaitę? 4. Prie geležinių grotų kentėdamas, Viešpaties Dievo neišsigynė? A. Nėra tai šventasis, o tas, kuris: 1. Tris kartus buvo matytas lipant pas svetimą žmoną kopėčiomis. 2. Penkis atgaivino – penkis vaikus padarė. 3. Iš nemergaitės padarė mergaitę – pasileidėlei padarė vaikutį, mergaitę. 4. Prie geležinių grotų kentėdamas Viešpaties Dievo neišsigynė, kai lipantį per grotas jį nutvėrė mušė, jis šaukėsi Dievo pagalbos: „Nemuškite manęs. Dieve, pasigailėk manęs“ etc., etc.
98. Niepamiętam. Nieczuię. Niewiem. R. Niepamiętam kiedym się urodził. Nieczuię kiedy rosnę. Niewiem kiedy umrę.
Neatsimenu. Nejaučiu. Nežinau. A. Neatsimenu, kada gimiau. Nejaučiu, kada augu. Nežinau, kada mirsiu.
99. Qua nox incipit sole orte. R. Nox damnatorum.
Kokia naktis prasideda saulei patekėjus? A. Pasmerktųjų naktis.
100. Quae corpora iuste intq habent iclusia. R. Candelae.
Kokie kūnai viduje teisėtai turi intarpą? A. Žvakės.
101. Qaod ver finem non habet. R. In serto.
Iki kada pavasaris neturi pabaigos. Iki vėlumos¹⁵.
102. Qui Ignis fit sine lignis et materia omni. R. Amoris.
Kokia ugnis atsiranda be malkų ir be jokios medžiagos? A. Meilės [ugnis].
103. Qui sunt, qui in una Domo sunt, et se non vident. R. Amici in uno corde.
Kas yra tie, kurie viename name gyvena ir savęs nemato? A. Draugai vienoje širdyje. (T. y. labai artimi vienas kitam.)
104. Qui hospes semper nobiscum est. R. Mores.
Koks svečias visada yra su mumis? A. Įpročiai.
105. Quae duo amicissimae sunt, et inimicae. R. Corpus et anima.
Kas yra du draugiškiausi ir priešiškiausi? A. Kūnas ir siela.

¹⁵ Turbūt norėta pasakyti, kad pavasarij darbai trunka iki pat vėlumos.

106. Wiele do a[albo] całego nowego pieca kafel potrzeba. R. Niepotrzeba, ponieważ iest cały.
Kiek reikia koklių visai arba naujai krosniai? A. Nereikia, nes ji yra visa. (Žodžių žaismas, t. y. nieko netrūksta.)
107. Do dziesięciu wrobów na dachu siedzących strzeliwszy y czterech ubiwszy wiele zostanie. R. Cztery tylko ubitych, bo sześć polecą precz.
Kiek liks žvirblių ant stogo, [i juos] šovus ir keturis užmušus? A. Tiktai keturi užmušti, nes šeši nuskris šalin.
108. Czego we dnie niepotrzeba. R. Dziury. *notandum* ze nie dzień, ale dno przez to znaczy się.
Ko nereikia dieną? A. Skylės. *Paaiškinimas*, kad galvoje turima ne diena, o dugnas¹⁶.
109. Wrona po dziesięciu latach co ma. R. Jedyndziesiąty rok.
Ką turi varna po dešimties metų? A. Vienuoliktus metus.
110. Kto Panu Bogu to dał, czego sam jeszcze nie miał. R. Jan S[więty] Chrzest P[anu] Jezusowi.
Kas Viešpačiui Dievui davė tai, ko pats neturėjo? A. Šv. Jonas [suteikė] Viešpačiui Jėzui krikštą.
111. Kto iest starszym w kosciele nad świętymy. R. Zakrystyan, bo który chce obraz podwyszy a drugi poniży.
Kas yra šventųjų vyresnysis bažnyčioje? A. Zakristijonas, nes kurį nori paveikslą pakauštiną, o kitą pažemina.
112. Kto nappierwiej wchodzi do kościoła. R. Klucz do zamku, bo przed nim nikt niewiedzie¹⁷ kościoła nie otworzywszy.
Kas pirmasis įeina į bažnyčią? A. Raktas į spyną, nes prieš jį niekas neįeis į bažnyčią, jos neatrakinės.
113. Na ktorego zaiąca Pan Bog naylaskawszy. R. Na bielaha [bielaka], bo latem ma barwę szarą, a w zimie białą.
Kuriam zuikiui Viešpats Dievas maloningiausias? A. Baltajam, nes vasarą būna pilkos spalvos, o žiemą – baltos.
114. Kiedy zaiąc iest wdowcem? R. Kiedy go czarną [czarno] nagotuią *supponitur* ze w ten czas iest w załobie po zenie.
Kada zuikis yra našlys? A. Kai jį juodai paruošia, tai galima suprasti, kad jis tuo metu gedi žmonos¹⁸.
115. Zaiąc co ma za przydomek. R. Heco bo tak go myśliwi w pole nazywaią.
Kokią pravardę turi zuikis? A. Heco, nes taip medžiotojai jį laukuose¹⁹ vadina.

¹⁶ Žodžių žaismas: lenkiškai „dieną“ ir „dugne“ skamba vienodai.

¹⁷ *Wnijść* – įeiti.

¹⁸ Ne visai aiški prasmė. Galima sieti su terminu *czarnina* (*czernina*) – kraujinė sriuba iš laukinių žvėrių. Galbūt galima versti: „kai iš jo verda kraujinę sriubą“.

¹⁹ *Pole* gali būti ir „medžioklės teritorija“, o šnekamojoje kalboje – „medžioklė“.

116. Kiedy woł naykrotszy. R. Kiedy zchylivszy się w ogon siebie liže.
Kada jautis trumpiausias? A. Kai susirietęs laižo sau uodegą.
117. Czy widział kto swinie w kuntuszu albo w zupanie. R. Zdarza się to człowiekowi maiącemu na sobie kuntusz albo zupan widzieć swinie.
Ar matė kas nors kiaulę su kontušu ar žiponu? A. Žmogui, vilkinčiam kontušą arba žiponą, tenka matyti kiaulę.
118. Kiedy sroka leciała, pies na ogonie siedział czy zdarzyło się to widzieć.
R. Czemu nie, bo sroka na powietrzu leciała, a pies na ziemi na swym ogonie siedział.
Kai šarka skraidė, šuo ant uodegos tupėjo, ar teko tai matyti? A. Kodėl ne, nes šarka ore skraidė, o šuo žemėje ant savo uodegos tupėjo.
119. Który święty ma kołek w tyle. R. Duch S.[więty] z drzewa rznięty, a[albo] z iakiegokolwiek kruscu zrobiony, ponieważ niemoże się trzymać na zadnym mieyscu bez kołka.
Kuris šventasis turi kuoliuką užpakalyje? A. Šventa Dvasia, išdrožta iš medžio arba pagaminta iš kokio nors metalo, nes negali išsilaikyti vienoje vietoje be kuoliuko.
120. Co to iest że ma cztery [cztery] nogi, a nie iest zwierz, ma pierze, a nie iest ptak, ma dusze y ciało ale nie człowiek. R. Łóżko na którym człowiek leży
Kas tai yra: turi keturias kojas, bet ne žvėris, turi plunksnas, bet nėra paukštis, turi sielą ir kūną, bet nėra žmogus? A. Lova, kurioje miega žmogus.

Parengė *Domininkas Burba*